

LECTURI JUBILIARE

EDIȚII CANTEMIRIENE ÎN COLECȚIILE
BIBLIOTECII ȘTIINȚIFICE

Valentina TOPALO, șef serviciu Activități Culturale

Dinastia Cantemireștilor a lăsat o moștenire științifică și culturală apreciabilă, care rămîne să fie de un real interes pentru publicul larg. În Biblioteca Științifică Universitară a fost organizată expoziția - eveniment: **Anul 2008 – Anul Dinastiei Cantemireștilor**, dedicată împlinirii a 335 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir și 300 de ani de la nașterea lui Antioh Cantemir.

Se afirmă, pe bună dreptate, că, pînă la un punct, omul este autorul operei sale, apoi, de la acest punct încolo, opera îl „creează” pe propriul ei autor și-l închide într-un destin irevocabil. Această idee este valabilă pentru opera cantemireștilor, care se confundă la un moment dat cu propriile lor destine. Atît Dimitrie Cantemir, cît și Antioh Cantemir au cunoscut în viața

lor lumini și umbre, împliniri și deziluzii. De cele mai multe ori, capodoperele lor sînt creații care-i definesc cel mai bine, fiind, lucru normal, chintesența creației lor. Prin opera sa Dimitrie Cantemir a devenit un nume celebru în Europa timpului său, el, cum menționa inspirat George Călinescu: „a urcat treptele cele mai înalte, ajungînd definitiv în rîndul celor mai valoroși creatori din cultura universală. Dimitrie Cantemir e autorul a 10 volume de scrieri cu tematică diversă: o lucrare filosofică, un roman social, o monografie enciclopedică românească, o lucrare despre istoria Imperiului Otoman, lucrare de referință pentru diplomația europeană, un studiu despre muzica turcească, altul despre Islam, culegeri de cîntece turcești; a elaborat hărți și profile privind Constantinopolul și partea estică a Caucazului etc. Era un scriitor total pentru epoca sa. Prima dintre aceste scrieri, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul* - a fost zămislită în limbile română și greacă, apărînd în 1698 la Iași, oraș în care autorul și-a petrecut 15 ani din viață, la curtea Domnească. Iașul, ca de altfel și Constantinopolul, Moscova, Harkovul, au avut importanță în viața și activitatea literară a scriitorului nostru și au devenit ulterior indisolubil legate de numele Cantemir. Prima perioadă de aflare a viitorului domni-

tor la Constantinopol ține de perioada anilor 1688 - 1710, timp în care urmează cursurile Academiei grecești a Patriarhiei din Constantinopol, unde studiază limbile străine, îndeosebi greaca, latina, istoria, literatura clasică, teologia ortodoxă. Acești ani au fost, după cum mărturisește însuși Dimitrie Cantemir: „hotărâtori pentru cariera sa de savant”, fiindcă a putut să-și scrie lucrările în câteva limbi, operele sale: *Istoria ieroglifică* (1703 - 1705); *Descrierea moldovei* (*Descriptio Moldaviae*) (1716), *Istoria Imperiului Otoman* (*Creșterea și descreșterea Curtii Otomane*), (1714 - 1716), *Viața lui Constantin Cantemir* (1716 - 1717), *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brîncovenilor* (1717 - 1718), *Sistema religiei mahomedene* (1722), *Cercetarea naturală a monarhiei*, *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei*, *Locuri obscure în catehism* (1720), *Hronicul a vechimii romano - moldo - vlahilor* (1719 - 1722), afirmându-l ca pe unul dintre marii umaniști ai lumii. În 1714, cum bine se știe, Dimitrie Cantemir devine membru al Academiei din Berlin, fiind considerat: „Filozof între regi, dar și rege între filozofi”. Meritele incontestabile ale cărturarului enciclopedist român au fost recunoscute de savanții din întreaga lume, definit drept: *cetățean al lumii, uriaș al culturii naționale*. În 1973 numele lui Dimitrie Cantemir a fost inclus în Calendarul UNESCO al aniversărilor personalităților de talie mondială.

Atunci, când în 1711 a fost nevoit să se refugieze împreună cu armata lui Petru I, D. Cantemir credea această despărțire de patrie drept una provizorie, dar drumurile lui și ale familiei sale

s-au oprit pentru totdeauna în Rusia, unde savantul român va continua să-și scrie lucrările sale de performanță.

BȘU deține în colecțiile sale scrieri cantemirene apărute în timpul vieții autorului, cât și lucrări publicate ulterior. Opere complete, scrieri alese, ediții vechi, ediții critice, reeditări, bibliografii stau pline de înțelepciune pe rafturile bibliotecii, așteptându-și cititorii. Selecția edițiilor Dimitrie Cantemir pentru expoziția dată s-a făcut după următoarele criterii: ediții publicate în timpul vieții, ediții apărute ulterior, care cuprind ediții princeps, titluri care au cunoscut mai multe reeditări. În ceea ce privește edițiile apărute între anii 1998 - 2007, BȘU deține 49 titluri în 299 de exemplare în limba română, 2 titluri în 8 exemplare în limba rusă, 3 titluri în 7 exemplare în limbile franceză, germană, engleză, spaniolă. Dosarul critic al operei lui Dimitrie Cantemir este constituit din 20 de titluri - carte în 88 de exemplare în română, 6 titluri în 29 exemplare în limba rusă, 139 de articole critice în reviste în limbile română și 11 în rusă. Putem observa că, în comparație cu anii 60, 70, 80, când apăreau aproximativ câte 20 de publicații despre Cantemir în fiecare deceniu, după 1990 editarea scrierilor sale a scăzut simțitor. La fel, în colecție sînt 3 ediții apărute între anii 1980 - 1982, în limbile germană, franceză, rusă. Printre acestea un loc aparte îl ocupă ediția de opere în 8 volume apărută la editura Academiei de

Științe a R S România, între anii 1973 - 1987. Editurile din R. Moldova au rămas restante în ceea ce privește ediția Opere alese, la noi lipsind, deocamdată, o ediție completă a operei marelui nostru cărturar. Cu toate acestea, BȘU deține în colecțiile sale 23 de ediții ale operei lui Cantemir în limbile română și 3 ediții în traducere. Ne referim îndeosebi la: *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul* - 1 ediție, *Hronicul a vechimei romano-moldo - vlahilori* - 1 ediție, *Creșterile și Descreștirile Imperiului Otoman* - 2 ediții, *Viața lui Constantin Cantemir* - 1 ediție, *Scurtă povestire despre stăpînirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzino* - 1 ediție, *Descrierea Moldovei* - 12 ediții, *Istoria ieroglifică* - 3 ediții, *Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii* - 1 ediție, *Creații Muzicale* - 1 ediție. Marea majoritate a acestor ediții au prefețe, studii introductive, comentarii literare, postfețe semnate de nume mari ale literaturii noastre: George Călinescu, Lucian Blaga, Paul Cernovodeanu, Efim Tcaci. Opera Cantemir a apărut în colecțiile: Biblioteca pentru toți, Arcade, Scriitori Români, Biblioteca Școlară. Printre criticii și istoricii literari care s-au aplecat asupra operei cantemiriene îi amintim pe G. Călinescu, Dragoș Moldovanu, Elvira Solohan, Vasile Coroban, Ștefan Giosu, Adriana Babeți, Marinela Tănăsescu. Cărțile lui Dimitrie Cantemir au apărut la editurile: *Prometeu*, *Roza vînturilor*, *Minerva*, *Tineretul*, *Cartea Românească*, *Ion Creangă*, *Hyperion*, *Litera*, *Grana*, *Ju-*

nimea, *Albatros*, *Scriitori români*, *Cartea Moldovei*, *Știința*, *Literatura Artistică*, *Ediții Critice*. Printre edițiile recente se numără volumul *Maxime*, publicat de editura Cartea Moldovei, Chișinău, 2003, volum ce inserează aforisme, valorificînd astfel un dar princiar al autorului. Multe din edițiile rare au ajuns în colecțiile noastre datorită donațiilor făcute cu generozitate de către personalități de cultură ale vremii: Ioan și Bogdan Cârpean, de către Asociația Pro Basarabia și Bucovina, filala Costache Negri, Galați, România. Spiritul cantemerian este prezent atît în biblioteci cît și pe frontispiciul Bibliotecii St. Genevieve din Paris, în jurul nostru: străzi, universități, licee, bulevarde, districte, îi poartă numele panteonul de verdeață al parcului central din Chișinău ce adăpostește 12 întemeietori ai literelor noastre, numărîndu-se printre ei și Dimitrie Cantemir. Opera lui Dimitrie Cantemir a fost editată în Londra, Paris, Hamburg, Leipzig, Viena, Sanct - Petersburg.

Un alt compartiment al expoziției conține scrierile fiului lui Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir. BȘU deține 3 titluri - carte în 27 de exemplare în limba română, 2 titluri - carte în 5 exemplare în limba rusă și 9 articole în română și 6 în rusă. Pentru organizarea expoziției au fost întrebuițate 20 de surse: cărți, reviste, manuale, dicționare. Opera lui Antioh Cantemir aflată în colecțiile BȘU numără 9 satire, 4 ode, 2 epistole, 6 fabule, 9 epigrame, un fragment de epopoe (Petrida), improvizații lirice. Prințul Antioh Cantemir s-a născut în 1708 (?) la Constantinopol, în Turcia și a decedat în 1744, în Franța. Și-a făcut

studiile, începute la o vîrstă fragedă, în casa părintească, la Academia de Științe din Petersburg. Prin grija lui Dimitrie Cantemir, s-a format la școala Mitropolitului de Novgorod, Feofan Procopovici, care l-a atras prin înțelepciunea sa, influențându-l pe prințul moldovean să scrie versuri. Mai târziu Antioh Cantemir a îndeplinit importante funcții diplomatice, fiind apreciat nu o singură dată pentru capacitățile sale intelectuale, cunoașterea mai multor limbi, pregătirea sa deosebită. Între 1733 - 1744, a fost ambasador al Rusiei la Londra și apoi la Paris, fiind apreciat de istoricul rus L. N. Maicov pentru că: „s-a impus în londoneza și pariziana în primul rînd, prin erudiția și atașamentul său la idealul iluminist al progresului și al culturii și apoi prin activitatea diplomatică, căreia un om de gustul și formația sa, i-au imprimat atributele unei adevărate arte”. Opera lui Antioh Cantemir se compune din versuri intitulate de *el Satire*, din traduceri ale unor scriitori latini și francezi precum Juvenal, Horațiu, Boileau, Montesquieu. Lui Antioh Cantemir i se atribuie prefața realizată pentru *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir, publicată la Londra (1734) și la Paris (1743), în anii cînd își exercita funcția de ambasador. Folosind exemplarul manuscris, pus la dispoziție de Antioh Cantemir, Voltaire a făcut rectificări în opera sa *Istoria lui Karol XII*, asupra căreia muncea. Într-o scrisoare datată cu 1739 și adresată unui prieten, el scria că a mai cercetat un șir de documente despre Turcia după lectura *Istoriei Otomane*, menționînd că: „l-a impresionat erudiția și respectul pentru adevărul istoric al au-

torului”. Întîia ediție a *Satirelor* a apărut la Paris în 1743, în traducerea lui Jonquieres, iar în 1749 au fost publicate la Londra, în versiunea franceză a abatelui Ottavio Guasco. Tot Guasco îl numește pe Antioh Cantemir în prefața cărții: „pionierul literaturii țării sale... strălucitor, spiritual, agreabil”. În 1752, *Satirele* au fost imprimate la Berlin, fiind traduse în limba germană de baronul von Spilker. Versurile lui Antioh Cantemir au fost editate de către Academia Imperială Rusă în 1762, într-un volum *Сатиры и другие стихотворные сочинения*. O primă versiune în limba română a *Satirelor* a fost publicată la Iași, în 1844, sub îngrijirea lui Costachi Negruzzi și Alecu Donici, iar o altă ediție a apărut la Iași, în anul 1858. BȘU deține 2 ediții ale *Satirelor* - *Satire sau Stihuri*, volum apărut în 1966 la București, la Editura pentru Literatură Universală și *Сатиры и другие стихотворные сочинения/ Satire și alte poetice compuneri*, ediție rusă - română, în traducerea de A. Donici și C. Negruzzi, apărută în 1988 la Chișinău, la Editura *Literatura Artistică*. Opera lui Antioh Cantemir a intrat în secolul XIX în cîmpul de atenție al istoricilor P. A. Efremov, D. G. Tolstoi, A. F. Smîrdin, N. I. Novicov, N. M. Karamzin, V. A. Jucovski, V. G. Belinschi etc. Renumitul critic literar rus a apreciat înalt calitățile poeziei lui Antioh Cantemir: „a fost primul care în Rusia a îmbinat poezia cu viața. Poezia lui e o poezie a rațiunii, a bunului simț și a unei inimi nobile. Scrie des-

pre moravuri, bătăios și cu mult spirit". În anul 1956, opera lui Antioh Cantemir a fost reeditată la Leningrad de către F. I. Prima și V. I. Hersovici, apărând sub titlul *Собрание стихов*. Chiar dacă a fost primul satiric rus, un om cu idei iluministe, din pricina cenzurii, întâia ediție a *Satirelor* a apărut în Rusia abia după 18 ani de la trecerea lui în eternitate. În 1966, *Satirele* au fost editate și în România, volumul intitulat *Stihuri* a fost îngrijit de Virgil Teodorescu, Paul Cornea și Paul Popa. Publicarea operei lui Antioh Cantemir a permis recunoașterea sa ca scriitor român de origine rusă. Vasile Alecsandri menționa că *Satirele* lui Antioh Cantemir „trebuie să fie privite cu atît mai mare entuziasm din partea românilor, că prințul Cantemir a fost însuși român și cu atît mai mare recunoaștința, că pare să fi fost scrisă pentru veacul nostru și pentru noi”.

Expoziția oferă titluri de referință, semnificative pentru poetul și traducătorul Antioh Cantemir. Prezintă interes romanul istoric *Fapta de Eroism* a lui Antioh Cantemir, semnat de Alexandru Zapadov, versiunea română, cu mici omisiuni, aparținînd lui Anatolie Vidrașcu, editată la Hyperion, Chișinău, în 1990. O altă carte demnă de atenție este *Antioh Cantemir, poet, gînditor și om politic*, semnată de Gheorghe Bobîna, a apărut la Civitas, Chișinău, 2006. În 1980 a reapărut la București *Propășirea. Foaie Științifică și Literară*. Volumul propune citito-

rilor textele revistei *Propășirea* în reproducere facsimilată și în transcriere interpretativă. Printre traduceri din pagini figurează și *poezia lui Antioh Cantemir Satira către mintea sa, tradusă de A. Donici și C. Negruzzi*. Volumul conține un studiu introductiv, note și comentarii de Paul Cornea, ediție îngrijită de Mariana Costinescu și Petre Costinescu, (unele din aceste traduceri au fost reproduse în cele două ediții de *Opere Alese* ale lui Costachi Negri, apărute la Chișinău în 1953 și 1957), două scrisori inedite din Paris (1739) de la ambasadorul Antioh Cantemir. Alte ediții prezente în colecții sînt: C. B. Фомин „Кантемиры в изобразительных материалах, Кишинэу, Штиинца, 1988, ediție îngrijită de academicianul H. Corbu, B. B. Веселитский „Антиох Кантемир и развитие русского литературного языка”, изд. Наука, Москва 1974, redactor I. S. Iliinskaia. Încheiem cu spusa inspirată a lui Nicolae Iorga: „*Limba în care a scris Antioh este rusească, dar cugetarea, simțirea pe care le-a îmbrăcat, nu. Gluma lui isteță ca și întorsătura vioaie a gîndului nu erau nici rusești, nici franțuzești, ci curat moldovenești*”. Opera Cantemireștilor sensibilizează emoțional și cognitiv. Prin prezentarea colecției **Dimitrie și Antioh Cantemir** am intenționat să subliniem că, fiind nevoiți să se stabilească pe alte meleaguri și să se integreze altor culturi și literaturi străine, *Cantemireștii* ne aparțin în continuare din simplul motiv că *sînt fiii Moldovei*.